

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Орлин Мирчев Спасов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по журналистика и масова комуникация
Катедра „Радио и телевизия“

Относно дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по научната специалност „Културология“ - 3.1. Социология, антропология и науки за
културата (Теория и история на културата. Художествена култура и телевизия.
Телевизионни форми на традиционните изкуства, нови художествени форми,
специфични за телевизията, телевизията като медия на художествената култура).

Автор на дисертационния труд:

Стоян Асенов Димитров

Тема на дисертационния труд:

**ВИЗУАЛНА РЕТОРИКА И СИМУЛАЦИЯ НА АВТЕНТИЧНОСТ В
ТЕЛЕВИЗИОННИТЕ ДОКУМЕНТАЛНИ ФИЛМИ НА ИСТОРИЧЕСКА
ТЕМАТИКА. Комуникативната преднамереност в историческите
предавания за античността по Вайъсат Хистори Ченъл и по Българска
национална телевизия през последните пет години.**

Основание за представяне на рецензията:

участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно
Заповед № РД 38-119 от 19.02.2019 г. на Ректора на СУ.

1. Информация за докторанта

Стоян Димитров се обучава като редовен докторант към катедра „История и
теория на културата“, Философски факултет на СУ, по научна специалност
„Културология“ - 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и
история на културата. Художествена култура и телевизия. Телевизионни форми на
традиционните изкуства, нови художествени форми, специфични за телевизията,

телевизията като медия на художествената култура). Научен ръководил е проф. д-р Александър Къосев.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Текстът е разгърнат в увод, две глави, заключение, списък с използваната литература. Общият обем на дисертационния труд е 400 страници, от които 9 страници са отделени за библиографско описание на използваните източници. Отделно от основния текст на дисертацията са представени две приложения. Първото съдържа емпиричен материал в обем от 6 страници, включващ описание на анализирания филми, излъчени по Viasat History Channel и по Българската национална телевизия. Второто приложение („Разбор – глас на водещия – кадри – звук“) предлага сегментиране на филма *Greatest Minds: Socrates* в отделни категории като време, глас, видео пейзажи, импресия, графика и др. Обемът на това приложение е 5 страници.

Първа глава на дисертацията е озаглавена „Теоретични средства за анализ на визуалната реторика и комуникативната преднамереност в телевизията“ и е с обем от 201 страници. Главата е структурирана в четири под-части: основни понятия в анализирания материя; общи теоретични средства за изследване на визуалната реторика; специални теоретични средства за анализ на комуникативната преднамереност в телевизионната емисия; филмов и исторически наратив в телевизията.

Логиката зад тази структура е да се тръгне от изясняване на ключови за текста понятия като послание, автентичност, достоверност, симулация, симулакрум, мимесис, фикция и други, но от различен порядък, като например редакционна политика, документален жанр и зрителски нагласи, които по-късно във втората част на текста ще бъдат използвани по-„приложно“ за целите на конкретния анализ. Обхватът на въведените понятия е голям, като на това съответства и широкото вариране на дискутираните автори: Аристотел, Клод Шанън и Уорън Уивър, Стюарт Хол, Чарлс С. Пърс, Теодор Адорно, Валтер Бенямин, Маршал Маклуън, Пол Грайс, Пади Сканел, Хейдън Уайт, Жан Бодрияр, Сергей Айзенщайн и много други. Стоян Димитров демонстрира добра обща теоретична култура и предпочита да обхване повече

проблеми в широтата на взаимните им връзки пред по-фокусираното съсредоточаване върху по-малък брой, но по-специфични проблеми.

В първа глава особено се отличава частта за комуникативната преднамереност. Това понятие е централно за дисертацията като цяло, затова тук на него е отделено достатъчно внимание. Проследена е теоретичната връзка между Джон Остин и Пол Грайс. По-нататък е анализирано как и някои други ключови за Грайс понятия (напр. импликатура), могат да бъдат приложени в анализа на телевизионните послания. Тази част от текста е в най-голяма степен свързана с по-детайлен анализ на възможните връзки между теория и практически възможности за интерпретация на документалните филми. Специално внимание в това отношение е обърнато и на някои ключови моменти в Джон Остин. Но, както Стоян Димитров сам посочва, „аудиовизуалният изказ не позволява разграничаването на перформативните и констативните изрази средства в чист вид. Там изказът се извършва по-скоро според моделите, които разработва Пол Грайс – на базата на импликацията и контекстуализацията“ (с. 181). За да илюстрира приложимостта на идеята за комуникативна преднамереност, Димитров представя начина, по който медийният теоретик Пади Сканел използва аналитичния модел на Грайс. Самият Димитров по-нататък пренася този модел върху собствения си обект на изследване - документалния филм.

В първа глава внимание е отделено и на ключови теоретични моменти, свързани с визуалната реторика и с наратива в киното. В тези две под-части Димитров отново минава по-скоро в режим на преглед на понятията в широта и представя ключови идеи на автори като Ролан Барт, Луи Йелмслев, Умберто Еко, Кристиан Мец, Сергей Айзенщайн, Виктор Шкловски и др. (по отношение на визуалното в киното), както и на Жан-Франсоа Лиотар, Жерар Женет, Хейдън Уайт и на някои режисьори като Трюфо и Роселини (по отношение на филмовия наратив).

Втора глава от дисертацията, „Способи за симулация на автентичност във визуалната реторика на историческите документални филми“, обхваща 154 страници и е съставена от четири части, в които авторът разгръща конкретното си емпирично изследване. Първите три са посветени на разглеждане на аспекти на визуалната реторика в селекцията от филми, излъчени по Viasat History Channel. Обърнато е внимание на средствата за визуализация на елементи на разказа (място, предмети и

др.), на въвеждането на графични елементи (карти и др.), на визуалното представяне на участниците във филмите (интервюирани, водещи). Акцентът в тези анализи е поставен върху начините на конструиране на авторската преднамереност и на реторичните внушения на филмите.

Втора глава завършва с част, посветена на анализ на визуалната реторика в избрани филми, излъчени по Българската национална телевизия (БНТ). Тук, за целите на сравнението, са разгледани същите средства за визуализация, анализирани и по отношение на филмите, излъчени по Viasat History Channel. И в анализа на продукцията на БНТ водещ е интересът към симулацията (например на мистерия във връзка с понятието „магия“). Във втора глава симулацията е определена като „избор[ът] на репрезентационен способ [който] предполага различни репрезентационни и монтажни практики по време на производството. [...] Тези практики, в телевизионния формат, са насочени да симулират автентичността на самия производствен процес на филма, а не автентичността на историческия разказ, в частност“ (с. 227). Страниците, посветени на българските филми завършват с извеждане на някои от резултатите от сравнителния анализ на продукцията на двете телевизии. Открити са както важни разлики, така и някои споделени моменти, свързани с използването на визуални техники за изграждане на разказа.

Уводът и заключението рамкират успешно текста като съответно детайлно въвеждат читателя в проблематиката на изследването и обобщават постигнатите резултати.

Използваната литература включва 133 заглавия на български, френски, английски и руски език. Отделно са представени използваните в текста нормативни актове и препратки към страници в интернет. Източниците са актуални и релевантни на темата на изследване.

3. Обща оценка на дисертацията

Като цяло представеният труд отговаря на очакваните стандарти за подобно изследване. Темата на дисертацията е много актуална. Може веднага да се каже, че е налице дефицит на анализи, свързани с визуалните медийни наративи в контекста на

телевизионния документален филм с историческа тематика. Дисертацията разгръща една подчертано оригинална идея: да се сравнят средствата на визуалната реторика и на начините на симулация на автентичност в два различни корпуса от филми: излъчени по Viasat History Channel (продуцирани от BBC) и излъчени по БНТ.

Докато филмите на BBC демонстрират завършен и „единен“ наратив, изграден според принципите на историчността (и на самата историческа наука), в българските филми, според автора, „представянето на историческите феномени (личности, събития, процеси) е сценографирано съгласно авторската интерпретация на връзката на феномена с предмета на филма (обект-топос, изследване, откритие). Но [те] не са разгледани в техния историчен контекст. Получава се едно натрупване на условности и субективни интерпретации. Освен това се цитират смесени данни от литературата, историята и легендите, което изглежда произволно“ (с. 344). Българските автори си служат по-скоро с „неуверен исторически наратив и синтетичната визуална реторика“ и „разчитат на перформативната енергия на кадрите от самите открития, за да предадат подразбрано (неизказано словесно) послание“ (с. 377). Данните имат „разпокъсан характер“, а „визуалната реторика на филма винаги се връща и концентрира погледа на зрителите върху артефактите, върху самото им наличие и съществуване. Очевидно тяхната материалност сама по себе си трябва да подсказва историческото величие и роля на местните народи, за които се говори“ (с. 377). Според анализа на Стоян Димитров „сякаш авторите вярват, че просто наблюдение на тези древни предмети може да отмени нуждата от кохерентен наратив за народите, историята и за тях самите“ (с. 377). В тези редове са концентрирани едни от най-интересните изводи от дисертацията, които съдържат и силен критически потенциал по отношение на анализирания български филми.

Целта на автора по-нататък е да обогати традиционния контекст на визуалния анализ с една актуална тема: пост-истината. Разкрито е присъствието на елементи на пост-истина дори в съвременните документални жанрове. В резултат на политиките на авторските екипи и на медиите, самата историческа „истина“ често се оказва трансформирана и поставена в контекст на пост-истина.

Впечатлява широката обща теоретична култура на автора. Стоян Димитров свободно борави с елементи от науката за комуникацията, семиологията,

лингвистиката, прагматиката, психологията.

Като цяло текстът на дисертацията е поднесен с добри логически връзки между отделните части и е кохерентен в целия си обем. Така той отговаря на поставените изследователски цели и демонстрира ефективност по отношение на използваните изследователски методи. Теоретичната култура на Стоян Димитров е успешно използвана за целите на емпиричния анализ на избрани филми. Авторът е добре информиран за някои от най-новите развития в сферата на изследването си и ползва впечатляващ обем научна литература.

4. Оценка на научните приноси

Стоян Димитров е посочил три вида приноси, които обобщават цялостния резултат от работата и открояват оригиналността ѝ. Те са представени в автореферата и са обособени в три специфични зони: на медийните изследвания; на визуалната реторика и наратологията; на комуникативната преднамереност.

Сред приносите особено се отличават тези, свързани с авторското приложение на концепцията за комуникативна преднамереност. Тук Стоян Димитров е постигнал най-високо ниво на аналитичност и успешно демонстрира как една теоретична концепция може да бъде творчески използвана за целите на приложния визуален анализ. Трябва да се открие също така и задълбочаването на изследванията на наратива на документалните филми с историческа тематика. Това става чрез добавяне на нови идентификатори от областта на звуковите и монтажни ефекти (роля ма музиката, на шумовия фон и т.н.), които допълнително разширяват възможностите за симулиране на достоверност.

Със своите приносни моменти текстът несъмнено би бил от полза за всички, ангажирани професионално с медиен анализ, наратология, телевизионна документалистика и др.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Стоян Димитров е реализирал една публикация по темата на дисертационния

труд. Това е статията „Теоретични средства за анализ на комуникативната преднамереност на автора в телевизионната видеопродукция“, публикувана в сборника „Докторантски четения на Софийския Университет“ (2017). Заглавието и съдържанието на публикацията съответстват пряко на теми, разработени в дисертационния труд.

Авторът е посочил и два доклада („Опити за преодоляване на контекста. Комуникативна преднамереност във видеопродукцията” и „Прояви на комуникативната преднамереност във видеопродукцията”), представени на научни конференции, организирани от Софийския университет през 2016 и 2017 г.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът, представен в 21 страници, отразява както структурата, така и съдържанието на изследването. Включени са справка за приносните моменти в дисертационния труд и списък с публикацията и изнесените доклади по темата на разработката. Авторефератът съдържа също така и приложение, в което е представен табличен „интерфейс“, обобщаващ възможното използване на различни инструменти за интердисциплинарен анализ на аудиовизуалния език на документалните филми.

7. Някои проблемни моменти в текста

Бих открил и няколко момента, които подлежат на подобряване. Първият засяга структурата на работата. При обем от 400 страници, организацията на текста само в две глави затруднява възприемането. Главите са твърде дълги и на моменти съчетават в себе си твърде разнородни теми, които биха могли да се обособят самостоятелно. Отделни под-глави са излишно дълги и подробни, например частта за Грайс и Остин, като много от нещата, анализирани тук остават неизползвани по-нататък в емпиричната част.

В теоретичната първа глава на места читателят остава с впечатление за известна еkleктичност. Авторът сам признава, че „по необходимост теоретичната рамка

изглежда разнородна и дори разнопосочна“ (с. 22). Въпреки това тази „необходимост“ би могла да бъде контролирана по-добре и текстът да е по-стегнат и фокусиран.

На места в дисертацията е налице и известна дисбалансираност. Във втора глава, например, на филмовата продукция на BBC са посветени три под-глави, докато продукцията на БНТ е разгледана в една под-глава. Това до известна степен намалява възможностите за пълноценно сравнение.

Текстът би спечелил, ако авторът бе обърнал повече внимание на по-широкия контекст, който често е определящ за съдържанието на филми, подобни на анализираниите. Въпроси като например кои са авторите на филмите, какви са основните им нагласи, от какъв тип историци са повлияни и т.н. биха били полезни за по-пълноценното разбиране на проблеми като комуникативната преднамереност, пост-истината и др. Също така от полза би било да се проследи какъв е доминиращият исторически дискурс в момента на създаването на филмите и как те се отнасят към него (подкрепят ли го или по някакъв начин му опонират). Вярно е, че в текста интересът е насочен по-скоро към „перформативната реторика на пост-истината“ (с. 388), към семантиката и прагматиката (т.е. към вид микроанализ), но все пак общата рамка, оформена от ключовите национални дискусии по темите, разработвани във филмите, до голяма степен би допълнила картината.

Понятието пост-истина може би се интерпретира в прекалено широки рамки и така на места загубва специфичността си. Например, казва се, че „днес официални национални институции, дори глобални телевизии с международно влияние като BBC, финансират със замах продукции, които са изцяло разработени на базата на пост-истинното представяне“ (с. 381). В този широк контекст историята, която се разказва, има потенциал да стане „пост-истина (което в случая означава да стане спектакъл, пърформънс, да бъде наситена с напрежение и интрига, да носи в себе си нещо загадъчно и неясно, ангажиращо емоциите“ (с. 382). В подобни случаи е нужна повече прецизност при използването на понятието.

Не са малко и езиковите проблеми във финалния вариант на текста. Читателят се натъква на пунктуационни грешки, на липсата на последователност в употребата на пълни и кратки членове и др. Значителен брой цитати са оставени на английски език (в

бележките под линия). Някои от включените в библиографията източници не са цитирани в текста.

Тези и други подобни проблеми хвърлят известна сянка върху формалното качество на дисертацията, но общата съдържателна оценка за нея остава висока. След известна композиционна и стилистична преработка работата несъмнено би представлявала интерес и за по-широка публика.

8. Заключение

В своята цялост изследването на Стоян Димитров е самостоятелно и оригинално. Демонстрирана е широка теоретична култура и добро познаване на ключовите източници. Имайки предвид всички коментирани качества на предложения труд, си позволявам да препоръчам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Стоян Димитров образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Културология“ - 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата. Художествена култура и телевизия. Телевизионни форми на традиционните изкуства, нови художествени форми, специфични за телевизията, телевизията като медия на художествената култура).

29 април 2019 г. / София

Подпис:

